

ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΠΩΣ ΕΧΕΙ Η ΥΠΟΘΕΣΙΣ
ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗ
ΕΝ ΣΦΑΚΙΟΙΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΤΟΥ Ε΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

(ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ 25 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - 1 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1981)

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟΝ Γ΄ ΤΟΜΟ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ 1986

ΠΩΣ ΕΧΕΙ Η ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗ ΕΝ ΣΦΑΚΙΟΙΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ *

Εἴμαστε σὲ μιὰ ἀπόλυτη εἰρηνικὴ περίοδο, καὶ ξαφνικὰ ἄρχισε ὁ πόλεμος μεταξύ τῆς Ὀθωμαν. Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Γαλλίας στὰ 1798. Στὸ θρόνο τῶν Ὀσμανιδῶν καθόνταν τότε ὁ νεαρὸς βασιλιάς, μόλις 25 χρονῶν, ὁ Σουλτάν Σελῆμ ὁ 3ος. Μέχρι τότε οἱ σχέσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν πολὺ ὀμαλές καὶ πάρα πολὺ φιλικές. Τώρα ὅμως ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ναπολέοντα, ἐγκαινίαζε νέο τρόπο διοικήσεως. Ἐτοίμασε ἕναν στρατὸ ἀπὸ 30 χιλιάδες ἄνδρες, χωρὶς νὰ γνωρίζει ὁ ἄλλος κόσμος ποῦ θὰ τὸν χρησιμοποιοῦσε καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος ἦταν πανέτοιμος γιὰ μιὰ νέα ἐκστρατεία. Πρὸς στιγμὴν ἐνομίσθη ὅτι ἡ Γαλλία ἐτοιμαζόνταν γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Κρήτης καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἔδωσε αὐστηρότατες διαταγές στὸν Πασὰ τῆς Κρήτης, νὰ καταβυθίζονται ὅσα ξένα πλοῖα θὰ προσέγιζαν στὶς ἀκτὲς τῆς. Σὲ μιὰ ἐκθεση τοῦ Ἀνδρέα Βουρδουμπάκη πρὸς τὸν Στ. Ξανθουδίδη, ἀναφέρεται ἐπὶ λέξει, ὅτι «ὅταν κατέβαιναν ὁ γαλλικὸς στόλος εἰς Αἴγυπτον, διῆλθε πλησίον ἀπὸ τὴν Ἱεράπετραν τόσο πλησίον, ὥστε ἐκανονιοβόλησαν οἱ Τοῦρκοι τὰ πλοῖα αὐτά».

400 μικρὰ καὶ μεγάλα γαλλικὰ πλοῖα ξεκίνησαν τότε (1798) ἀπὸ τὸ πολεμικὸ λιμάνι τῆς Τουλῶνος, μὲ κατεύθυνση τὴν Αἴγυπτο. Ἡ Κρήτη βρέθηκε τότε, ὅπως βλέπουμε στὰ τουρκικὰ ἐγγραφα τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, σὲ πλήρη ἐπιστράτευση. Οἱ πλούσιοι Ἀγάδες τῆς Κρήτης, ὁ Χάνιαλης, ὁ Μπεδρῆς καὶ τόσοι ἄλλοι βρέθηκαν σὲ πολὺ δύσκολη θέση.

Ἐν τῷ μεταξύ πλημμύρησε ἡ Μεσόγειος Θάλασσα ἀπὸ τὰ ἄσπρα πανιά τοῦ γαλλικοῦ μεταγωγικοῦ στόλου, ποῦ μετέφερε τὸν γαλλικὸ στρατὸ στὴν Αἴγυπτο. Τὸν ἴδιο καιρὸ καὶ ὁ ἀγγλικὸς στόλος, ποῦ ἦταν τώρα σύμμαχος τῶν Τοῦρκων, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Νέλσωνα, τριγύριζε στὴ Μεσόγειο ὡς τὰ Δαρδανέλια, γιὰ νὰ συλλάβει τὸν Ναπολέοντα, καὶ νὰ ἡσυχάσει ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τὸν «ταραξία αὐτόν», ὅπως ἀποκαλοῦσαν τότε τὸν Ναπολέοντα.

* Στο κείμενο τῆς ἀνακοινώσεως αὐτῆς ὁ κ. Ν. Σταυρινίδης εἶχε σημειώσει μέ
αὔξοντα ἀριθμὸ τῆ θέσης ὀρισμένων παραπομπῶν. Δὲν παρέδωσε ὅμως τὸ σχετικὸ
χειρόγραφο στὸν ἐκδότη, διότι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐνθυμηθῆ, λόγω γήρατος, ποῦ τὸ εἶχε
ἀφήσει.

“Ας αφήσουμε όμως τις πολεμικές αυτές κινήσεις των αντιπάλων και ας παρακολουθήσουμε τις κινήσεις του Μ. Ναπολέοντα. Αυτό μάς ενδιαφέρει και σ’ αυτό αποβλέπει ο σκοπός της ανακοινώσεώς μας.

“Όπως βλέπουμε στα απομνημονεύματα του Μ. Ναπολέοντα που γράφηκαν καθ’ ύπαγόρευσίν του, όταν αργότερα βρισκόταν, μετά την ήττα του Βατερλώ, αιχμάλωτος των Άγγλων στη Σάντα Έλενα και όπως βλέπουμε και στα επίσημα Άρχεϊα του πολεμικού λιμένος της Τουλώνας, τότε, στα 1798, διαχωρίστηκε ένας μικρός στόλος, που θα μετέφερε τον Ναπολέοντα με το έπιτελείο του στην Αίγυπτο. Ο στολίσκος αυτός αποτελείτο από δύο μεγάλες πολεμικές φρεγάδες την *Muiron* και την *Carege* και από δύο μικρά ελαφρά πλοία, όπλισμένα όμως, την *Revanche* και την *Fortune*. Ο στολίσκος αυτός με τα τέσσερα πλοία, που μετέφερε τον Ναπολέοντα, το έπιτελείο του και τους οδηγούς του απέπλευσε από την Τουλώνα με ούριο άνεμο στις 19 Μαΐου 1798 και στις 9 Ιουνίου βρισκόταν απέναντι της Μάλτας. Την κυρίευσε σε τρεις μέρες και, έπειτα από 45 μέρες, την 1ην Ιουλίου, βρισκόταν στο λιμάνι της Άλεξανδρείας. Αυτό είναι με λίγα λόγια το επίσημο δρομολόγιο του στολίσκου, που επέβαινε ο Ναπολέων, όταν έφυγε από την Τουλώνα κι έφθασε στην Αίγυπτο. “Όπως βλέπουμε στο επίσημο αυτό έγγραφο, πουθενά δέν γίνεται λόγος για προσέγγιση του στολίσκου αυτού στο έχθρικό τώρα έδαφος της Κρήτης καθ’ όδον προς την Γαλλία, έξ αιτίας της επιθέσεως της Γαλλίας κατά της Αιγύπτου, που ήταν κι αυτή τότε στα 1798 τουρκική έπαρχία. Θα ήταν μιá μεγάλη άπρνοησία του Ναπολέοντος και του γάλλου Ναυάρχου νά προσεγγίσουν σε έχθρικό έδαφος και νά ζητήσουν εκεί ανάπαυση κλπ., την στιγμή που τον κατεδίωκε ο άγγλος Ναύαρχος Νέλσων, ο σύμμαχος τώρα της Όθωμ. Αυτόκρατορίας σε στεριάς και πελάγου, νά τον αιχμαλωτίσει και νά ήσυχάσει πιά ή Εύρώπη από τα κατακτητικά του σχέδια και τις νέες φιλελεύθερες σκέψεις του.

“Έρχομαι τώρα στο δρομολόγιο του ίδιου στολίσκου, όταν ο Ναπολέων, για ύπηρεσιακούς και πολιτικούς λόγους έπρεπε, στα 1799, νά φύγει από την Αίγυπτο και νά έλθει στη Γαλλία. Και τότε πάλι μάς γράφει ο Ναπολέων, στην σελίδα 368 των απομνημονευμάτων του, «στις 24 Σεπτεμβρίου, στις 7 ή ώρα το βράδυ, ο Βονοπάρτης, ο *Berthier*, ο *Mongè*, ο *Berchelot*, ο *Bourrienne*, και μιá μερίδα από τους οδηγούς, έπεβιβάσθηκαν στην φρεγάδα *Muiron*. Ο στολίσκος απέπλευσε στις 9 ή ώρα την νύχτα. Στις 25 του μηνός, στις 6 ή ώρα το πρωί, ο στολίσκος βρισκόταν 30 στάδια δυτικά από την Άλεξάνδρεια. Στις 29 Σεπτεμβρίου, στις 2 ή ώρα το απόγευμα, ο στολίσκος άγκυροβόλησε στον κόλπο του Αιάκιου της Κορσικής». Το Αιάκιο, όπως είναι γνωστό, ήταν ή γενέτειρα του Ναπολέοντος. Και έδω πάλι, όταν έφυγε στα 1799 ο Ναπολέων για την Γαλλία, δέν γίνεται πουθενά λόγος για προσέγγιση του στολίσκου στο νησί της Κρήτης.

Ἐδῶ ὁμως στὴν Κρήτη, στίς κινήσεις τότε τοῦ Ναπολέοντος γιὰ τὴν Αἴγυπτο, κι ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴ Γαλλία ὀργίασαν οἱ διαδόσεις, ὅτι ὁ Ναπολέων ἀποβιβιάσθηκε κατ' ἄλλους στὸ Λουτρό τῶν Σφακιῶν καὶ κατ' ἄλλους στὴ Γεράπετρο, ὅτι συναντήθηκε μὲ τοὺς Σφακιανούς, ποὺ ἦσαν ξακουστοὶ στὸ σημάδι, ὅτι τοὺς ὑποσχέθηκε νὰ τοὺς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ καὶ πολλὰ ἄλλα. Αὐτὰ τὰ ἀναφέρει ὁ Παπαδοπετράκης στὸ βιβλίον του «Ἱστορία τῶν Σφακιῶν», ποὺ γράφτηκε στὰ 1888 στὴν πρώτη ἔκδοσι καὶ στὴν ἐπανέκδοσι στὰ 1971, ὅπου ὁμως σὲ μιὰ ὑποσημείωσι, ποὺ τιμᾷ τοὺς ἐκδότες του, σημειοῦται, ὅτι τοῦτο, δηλαδὴ ἡ προσέγγισι τοῦ Ναπολέοντα στὰ Σφακιά «διεμυῖσθη» ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἔρευναν.

Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσω ὅτι, ὅπως βλέπουμε στὰ ἐπίσημα κείμενα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ναπολέοντος, καὶ στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ πολεμικοῦ Ναυστάθμου τῆς Γαλλίας στὴν Τουλόνα, ποὺθενὰ δὲν γίνεται λόγος περὶ προσεγγίσεως τοῦ Ναπολέοντος στὸ νησί τῆς Κρήτης. Γιὰ νὰ εἴμεθα ὁμως εἰλικρινεῖς καὶ ἀμερόληπτοι πρέπει νὰ παραδεχθούμε, ὅτι κάτι τὸ ἔκτακτο περιστατικὸ, κάτι τὸ πολὺ περιέργο, συνέβη στὰ Σφακιά καὶ στὴ Γεράπετρα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Κάποιος ἀνώτερος στρατιωτικὸς ἢ πολιτικὸς θὰ πέρασε ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ τῆς Κρήτης καὶ δημιουργήθηκε ἡ ἔκδοχή, ὅτι αὐτὸς ὁ περαστικὸς ἦταν ὁ Ναπολέων, τὸ δρῶν πρόσωπον τῆς ἡμέρας ἐκείνην τὴν ἐποχὴ, καὶ τὸ περιέλαβε ἔπειτα στὴν ἱστορία του ὁ ἡμέτερος Παπαδοπετράκης καὶ ἔτσι ἐπισημοποιήθηκε τὸ περιστατικὸ αὐτὸ καὶ ἔγινε *ἱστορικὸ γεγονός*, χωρὶς βέβαια νὰ γίνῃ μιὰ ἐπισταμένη ἔρευνα καὶ ἐξακριβωσι πάνω στὸ θέμα αὐτό. Αὐτὸς ἦταν ἄλλωστε καὶ ὁ διακαὴς πόθος ὄχι μόνον τῶν Κρητικῶν ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀπελευθέρωσι καὶ ἡ ἐθνικὴ προσδοκία, ὅτι κάποιος θὰ ἐρχόταν μιὰ μέρα νὰ τοὺς ἀπελευθερώσει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Τυρκῶν. Καὶ ὁ κάποιος αὐτὸς ἦτανε τώρα ὁ Μ. Ναπολέων.

Καὶ ἔγινε τὸ *ἱστορικὸ λάθος* τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Ναπολέοντος στὴν Κρήτη, καὶ τὸ λάθος αὐτό, ἀρχικὰ τοῦ Παπαδοπετράκη, συνεχίσθηκε νὰ γίνῃται, ποὺ δὲν ἔπρεπε, καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους, ποὺ παρασύρθηκαν ἀπὸ τὸν Παπαδοπετράκη. Αὐτὸ συνέβη καὶ στὸν Βίκτωρα Δούσμανη ποὺ γράφει στὴ Μ.Ε.Ε. τοῦ Δρανδάκη, ὅτι ὅταν κατέβαινε ὁ Ναπολέων «καταπεπονημένος ἀνεπαύθη» ἕνα βράδυ στὴ Γεράπετρο. Τέτοιο, ὁμως, σὰν τὸν Δούσμανη, εἶναι κι ἄλλοι, ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων καὶ στρατιωτικοί, ποὺ ἀποφεύγω νὰ τοὺς κατονομάσω.

* * *

Κι ἔρχομαι τώρα στὴ διαλεύκανσι καὶ στὴν ἔρευνα τοῦ ὅλου αὐτοῦ θέματος, ποὺ λέγεται ὁ Ναπολέων στὴν Κρήτη.

Ἡ ἡττα τοῦ Ναπολέοντος στὸ Βατερλώ στὰ 1815, δὲν διαφεύγει οὐδενὸς τὴν προσοχή, ἦταν ἕνα πολὺ μεγάλο ἱστορικὸ γεγονός. Ἄλλαξε

τὸ δρόμο καὶ τὴ μορφή τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης. Στὴ μάχη αὐτὴ ἔδωσε καὶ ἔσβυσε τὸ ἀστέρι τοῦ Μ. Ναπολέοντος. Εἶναι μοιραῖο ἢ πτώση ἑνὸς μεγάλου στρατιωτικοῦ ἢ πολιτικοῦ νὰ συμπαρασύρει καὶ ἄλλους πολλοὺς ποὺ ἔδρασαν καὶ ἔζησαν μαζί στὸν ἴσκιό του. Ἔτσι συνέβη καὶ μὲ τὴν Μάχη τοῦ Βατερλώ. Ἐπεσαν πολλοὶ ἀγωνιστές, συνελήφθησαν καὶ αἰχμαλωτίσθησαν πολλοὶ πολεμιστές, καὶ ἔσβυσαν πολλοὶ πολιτικοί.

Μέσα στοὺς ἀγωνιστές, ποὺ συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, στὴ μάχη τοῦ Βατερλώ ἦταν καὶ δυὸ γενναῖοι στρατηγοὶ μὲ τίτλους, μὲ δόξες καὶ τιμές. Τὸν ἕναν τὸν ἔλεγαν Λαλεμάν καὶ τὸν ἄλλον Σαβαρή. Ἦσαν καὶ οἱ δυὸ ἀνυπόταχτα καὶ ζωηρὰ στοιχεῖα, ὅπως συμβαίνει συνήθως μὲ τοὺς στρατιωτικούς. Πολλὰ γράφει ἡ γαλλικὴ ἱστορία γι' αὐτοὺς τοὺς δύο στρατηγούς. Ἡ Ἀγγλία τοὺς δύο αὐτοὺς αἰχμαλώτους τοὺς ἔστειλε γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια καὶ περιορισμὸ στὸ νησί τῆς Μάλτας. Ὁ Λαλεμάν καὶ ὁ Σαβαρή ἐδραπέτευσαν ἀπὸ τὸ νησί αὐτὸ καὶ ἤρθαν στὴ Σμύρνη. Ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκαν σ' ἕνα χωριό, στὸ Βουρνόβα, ποὺ ἦταν ἄλλοτε τὸ ἀρχοντικὸ χωριὸ τῆς Σμύρνης. Στὴ Σμύρνη ἐπεδόθησαν στὸ ἐμπόριο. Ὁ Λαλεμάν ἦταν προσεκτικὸς καὶ ἐπιφυλακτικὸς, ὄχι ὅμως καὶ ὁ Σαβαρή, ποὺ σὲ λίγο καιρὸ ἔχασε τὰ κεφάλαιά του καὶ ἄρχισε ἄτακτη ζωὴ.

Γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς γάλλους στρατηγούς, γίνεται λόγος στὸν 1ο τόμο τῶν Μικρασιατικῶν Χρονικῶν, σελ. 400. Γίνεται ἐπίσης λόγος καὶ σ' ἕναν κώδικα τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου (Κώδ. 45, σελ. 46). Ἐπίσης ἀναφέρονται καὶ στὴ γαλλικὴ ἱστορία. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέροντα τὰ ὅσα ἐγράφησαν γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς στρατηγούς. Πρὸ παντὸς τὰ ὅσα ἀναφέρονται στὸ τουρκικὸ ἔγγραφο.

Εἶναι ἕνα μακροσκελέστατο φερμάνι (κυβερνητικὴ διαταγή), ποὺ τὸ στένει στὰ 1815 ὁ Σουλτάν Μαχμέτ στὸν Πασά τῆς Κρήτης, τὸν Ρεσίτ Μουσταφά Πασά τὸν Κιουταχί. Ὁ Πασὰς αὐτὸς εἶναι γνωστὸς στὴν Κρήτη γιὰ τὶς ἐκκαθαρίσεις ποὺ ἔκαμε στὸ διαμέρισμα τοῦ Μ. Κάστρου καὶ στὸ Μεραμπέλλο καὶ ἔπειτα, κατὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ 1821 στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.

Τὸ φερμάνι αὐτὸ ἐκδόθηκε στὰ 1815 μετὰ τὴ μάχη τοῦ Βατερλώ καὶ τὴν πτώση τοῦ Μ. Ναπολέοντος. Εἶναι γραμμένο σὲ πολὺ ἔντονο ὕφος. Λαύρως ἐπιτίθεται ὁ Σουλτάν Μαχμούτ κατὰ τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀρχῶν τοῦ Ναπολέοντος καὶ κατὰ τῶν δύο γάλλων στρατηγῶν του, τοῦ Λαλεμάν καὶ τοῦ Σαβαρή. Τοὺς ἀποκαλεῖ ταραξίες καὶ ὑποκινητές τῆς ἡσυχίας τοῦ λαοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα καὶ ὅτι ἀπαγορεύεται ἀπὸ σήμερα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ παραμονὴ των στὴν Ὀθωμαν. Αὐτοκρατορία καὶ τὸ κυριώτερο νὰ μὴν περιφέρωνται στὴν Κρήτη, ἀλλὰ νὰ φύγουν ἀμέσως. Ἐὰν δὲ ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς συλληφθοῦν σὲ ὅποιαδήποτε μέρος τῆς Ὀθωμαν. Αὐτοκρατορίας νὰ θανατωθοῦν ἀμέσως καὶ ὅτι ἡ θανάτωσή των ἐγκρίθηκε καὶ ἀπὸ τὴν ἀνώτατη θρησκευτικὴ ἀρχή, τὸ Σεῖχουλίσλαματο τῆς Ὀθωμαν. Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Παπαδοπετράκης, δὲν μᾶς ἀναφέρει τίποτε γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς γάλλους στρατηγούς τοῦ Ναπολέοντος, πού ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ Σαβαρή, ὅπως μᾶς σημειώνει ὁ Θ. Βελλιανίτης στὴ Μ.Ε.Ε. τοῦ Δρανδάκη πέρασε ἀπὸ τὴ Γεράπετρο καὶ κρατοῦσε μάλιστα καὶ ἕνα τηλεσκόπιο στὸ χέρι του, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀνδρέας Βουρδουμπάκης στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Στέφ. Ξανθουδίδην. Τὸ τηλεσκόπιον αὐτὸ σώζεται σήμερα στὶς Ἀρχάνες, στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, ὅπου τὸ παρέδωσε ὁ Ἐμμ. Γ. Λυδάκης, τέως Νομάρχης Ἡρακλείου, πού τοῦ τὸ χάρισε λόγω φιλίας ὁ Περούλιος καὶ κατ' ἄλλους ὁ Πλαπουτάκης, πού φιλοξένησαν γιὰ λίγες ὥρες ἕναν περαστικὸ ξένο, πού κι αὐτὸν τὸν λέγουν ὅτι ἦταν ὁ Ναπολέων.

Αὐτὸ τὸ θέμα τοῦ Ναπολέοντος εἶναι μιὰ ἀλυσίδα παραμυθιῶν στὴ Γεράπετρο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη. Οἱ μαρτυρίες τεσσάρων εὐπολήπτων Γεραπετρητῶν πού ἠρώτησε στὰ 1916 ὁ Ξανθουδίδης καὶ δημοσιεύθηκαν τώρα στὸ περιοδικὸ «Κρήτη» (βλ. Νοεμβρίου 1982 ἀριθμ. 108, σελ. 39) ἀλληλοσυγκρούονται σὲ ἀφάνταστο σημεῖο. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο συνάγει ἕνας ἀμερόληπτος ἐρευνητὴς εἶναι ὅτι στὰ τελευταῖα χρόνια, ἄγνωστον ὅμως πότε ἀκριβῶς, πέρασε ἀπὸ τὴ Γεράπετρο ὁ γάλλος στρατηγὸς Σαβαρή, πού φιλοξενήθηκε λίγες ὥρες στὸ σπίτι τοῦ Περούλιου, ἢ τοῦ Χλαπουτάκη καὶ ἔφυγε βιαστικὰ τὴν νύχτα, χωρὶς ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν φιλόξενο νοικοκύρη, ἀφήνοντάς του τὸ ἐπισκεπτήριό του κάτω ἀπὸ τὸ προσκεφάλό του καὶ χαρίζοντάς του, μᾶλλον πουλώντας του, τὸ τηλεσκόπιό του, γιὰτι θὰ εἶχε οἰκονομικὲς δυσχέρειες. Κι' αὐτός, πού ἔφυγε διὰ νυκτὸς ἀπὸ τὴν Γεράπετρο θὰ ἦταν ἀσφαλῶς ὁ Σαβαρή, πού θὰ εἶχε πληροφορηθεῖ στὴν Αὐστρία, πού βρισκόταν, ὅτι εἶχε φθάσει τὸ φερμάνι του ἀπὸ τὴν Πόλη στὴν Κρήτη καὶ τὸν καταδίωκε ὁ Ρεσιτ Μουσταφᾶς Πασᾶς Κιουταχίς.

Καὶ τελειώνοντας τὴν ἀφήγησή μου αὐτὴ γιὰ τὸν Ναπολέοντα θὰ πρέπει νὰ προσθέσω ἐδῶ ὅτι τόσο ὁ Σαβαρή, ὅσον καὶ ὁ Λαλεμάν, κατέληξαν τελικὰ στὴ Γαλλία, ἀθωώθηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὰ γαλλικὰ στρατοδικεῖα καὶ ἀπέθανε ὁ μὲν Σαβαρὴ στὰ 1833, ὁ δὲ Λαλεμάν στὰ 1839.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑΣ «Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ» (1898)

Τὸ 1895 ἀρχίζει στὴν Κρήτη περίοδος ἐπαναστατικῆς κίνησης, ποὺ ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνες καταλήγει, τέλος τοῦ 1898, στὴ δημιουργία τῆς αὐτόνομης Κρητικῆς Πολιτείας. Στούς ἀγῶνες αὐτοὺς ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο οἱ Μ. Δυνάμεις Ἑγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Ἰταλία, Γερμανία καὶ Αὐστρία μὲ τὴν ἀποστολὴ ναυτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δύναμης στὴν Κρήτη. Ὑπατος Ἀρμοστής τῶν Δυνάμεων μὲ τριετὴ θητεία διορίσθηκε ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, ποὺ ἀποβιβάσθηκε στὴν Κρήτη στίς 9 Δεκεμβρίου 1898. Ἡ παραχώρηση αὐτονομίας κάτω ἀπὸ τὸ καθεστῶς συνευθύνῃς τῶν Δυνάμεων ἦταν τὸ πρῶτο σημαντικὸ βῆμα γιὰ τὴν ἔνωση τῆς μεγαλονήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ πραγματοποιήθηκε μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Λονδίνου τὸ 1913.

Τὸ μεγάλο γιὰ τὴν Κρήτη καὶ τὸν ἑλληνισμό γεγονός ἀπασχόλησε τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ποὺ μὲ πολλοὺς τρόπους καὶ σὲ πολλὰ εἶδη τῆς λαϊκῆς καλλιτεχνίας ἐξέφρασαν τὶς ἐντυπώσεις τους καὶ τὰ συναισθήματά τους. Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια ποὺ περιλαμβάνονται σὲ ἐκδεδομένους συλλογές¹ ἐξυμνοῦν τοὺς ἀγῶνες, τοὺς πρωταγωνιστὲς καὶ τὶς θυσίες τῆς κρητικῆς αὐτῆς ἐπανάστασης, τῆς τελευταίας τῆς μεγάλῃς σειρᾶς τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀπήχηση ποὺ εἶχαν τὰ γεγονότα τῆς Κρήτης στὸν ἑλληνικὸ λαὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς πίνακες δοκίμων καὶ λαϊκῶν ζωγράφων, ποὺ ἀπέδωσαν εἰκαστικὰ διάφορα περιστατικὰ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα αὐτό. Ἀλλὰ καὶ πιάτα διακοσμητικὰ — ἀπὸ τὰ λεγόμενα

1. ΑΡΙΣΤ. ΚΡΙΑΡΗΣ, *Πλήρης συλλογή κρητικῶν δημοδῶν ἀσμάτων ἠρωϊκῶν, ιστορικῶν, πολεμικῶν, τοῦ γάμου, τῆς τάβλας, τοῦ χοροῦ καὶ ἀπασῶν τῶν κρητικῶν παροιμιῶν*, Ἀθήνα 1920, σ. 165, 171, 178: Ἡ μάχη ἐν Δρομονέρω, ἄσμα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Κρήτης, Ὁ θάνατος τοῦ Ἴω. Μάντακα ἢ Κολύμπριου. **ΙΔΟΜΕΝΕΥΣ ΠΑΠΑΓΡΗ-ΓΟΡΑΚΗΣ**, *Τὰ κρητικὰ ριζίτικα τραγούδια*, τ.Α', Χανιά 1956 - 57, σ. 139: Ἀναγγελία τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Κρήτης. **ΜΑΝΟΛΗΣ ΠΙΤΥΚΑΚΗΣ**, *Δημοτικὰ τραγούδια στὴν Ἀνατολικὴν Κρήτη*, Νεάπολη 1975, σ. 37: Ἡ σφαγὴ τῶν Χανιωῶν. **ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑ-ΚΗΣ**, *Ἀνέκδοτα δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειο 1976, σ. 40, 74, 75, 77: ἀρ. 19, 20, 21, 59 (Τοῦ Νταφώτη), 60 (Ἡ μάχη στὸ Κανλὶ Καστέλλι), 61 (Ἡ σφαγὴ τοῦ Ἡρακλείου).